

PROF. UNIV. DR. NICOLAE DOBRIȘAN

LIMBA ARABĂ CONTEMPORANĂ

VOLUMUL II

EDIȚIA A II-A

Procesare și tehnoredactare
Asist. univ. Roxana Mareș
Procesare și revizie generală
Asist. univ. Teodora Kabbara

PROF. UNIV. DR. NICOLAE DOBRIȘAN

LIMBA ARABĂ CONTEMPORANĂ

VOLUMUL II

EDIȚIA A II-A

III. MORFOLOGIA NOMINALĂ

A. PROBLEME GENERALE

1. GENUL GRAMATICAL

În limba arabă se deosebesc două genuri gramaticale: masculin (مذكر *mudakkar*) și feminin (مؤنث *mu'annat*). Trebuie remarcat de la început că între genul gramatical și genul natural nu există o corespondență obligatorie. Astfel, există cuvinte care exprimă stări specific feminine și care nu au o marcă a genului feminin, ex.:

مُرْضِع *murḍi'* „care alăptează”, عَاقِر *āqir* „sterilă”, طَالِق *ṭāliq* „divorțată”, حَامِل *ḥāmil* „gravidă”, رَؤِيَّة *rāwiya(t)* „povestitor, rapsod”, خَلِيفَة *ḥalīfa(t)* „înlocuitor, calif”, عَلَامَة *allāma(t)* „învățat mare, savant”. Araba utilizează, așadar, genul în calitate de categorie gramaticală, fără ca între el și sexul natural să fie în mod obligatoriu o corespondență.

De regulă, genul numelui se recunoaște în arabă după prezența sau absența unei mărci. Doar genul feminin este marcat cu sufixe, iar absența acestora denotă, în general, apartenența cuvântului la genul masculin. Un număr relativ mic de cuvinte sunt de genul feminin fără să aibă una din mărcile acestuia. În multe cazuri, chiar și cuvintele care după sens aparțin sexului feminin au primit marca morfologică a femininului.¹

¹ Autorii arabi au deosebit femininul și masculinul natural, pentru care au folosit termenii *al-mu'annat al-ḥaqīqiyy* „femininul adevărat/ natural” și *al-mudakkar al-ḥaqīqiyy* „masculinul adevărat/ natural” de femininul și masculinul gramatical, pentru care au utilizat termenii *al-mu'annat mağāziyyan* „femininul în mod metaforic” și *al-mudakkar mağāziyyan* „masculinul în mod metaforic” sau *mudakkar ġayr ḥaqīqiyy* „masculinul neadevărat/ nenatural”.

Prin separarea cuvintelor de genul feminin și a unui număr mic de cuvinte de genul comun se distinge și lexicul de genul masculin.

1.1. Numele de genul feminin

După formă, aparțin genului feminin numele cu următoarele sufixe:

1.1.1. Sufixul **-a(t)** (ة), marca cea mai frecventă a femininului în limba arabă, se întâlnește în aproape toate limbile semito-hamitice lucru care demonstrează vechimea sa foarte mare. În alte limbi semitice există un sufix **-t**, care se regăsește și în limba arabă sub forma **-tā' maftūḥa** doar în câteva cuvinte: **بُنْتُ** „fată”, **أُخْتُ** „soră”, **ثِنْتَانُ** „două”, **ذَاتُ** „cea cu”, **كِلْتَا** „ambele”, **هَنْتُ** „lucru mărunț”. Chiar și în aceste cazuri, el apare uneori dublat de sufixul **-a(t)**: **إِبْنَةُ** „fiică”, **إِثْنَتَانُ** „două”, **هَنْةٌ** „lucru mărunț”.

Sufixul **-a(t)** apare atât la nume concrete de sex feminin cât și la alte nume concrete sau abstracte, ex.: **إِبْنَةُ** „fiică”, **زَوْجَةٌ** „soție”, **فَتَاةٌ** „fată”, **مَدِينَةٌ** „oraș”, **صَفْحَةٌ** „pagină”, **إِسْتِقَالَةٌ** „demisie”, **حُكُومَةٌ** „guvern”, **شَرَكَةٌ** „firmă”, **ثَقَافَةٌ** „cultură”, **سِيَّاسَةٌ** „politică”, **حَيَاةٌ** „viață”.

Observații:

a) În câteva cazuri sufixul **-a(t)** devine marcă nominală:

-prin adăugarea sufixului **-a(t)** la anumite adjective se obțin nume abstracte, ex.: **وَقَاحٌ** „insolent” > **وَقَاحَةٌ** „insolență”; **سَيِّءٌ** „rău” (adj.) > **سَيِّئَةٌ** „rău” (subst.)

- În limba modernă, numeroase nume abstracte au rezultat din adăugarea sufixului **-a(t)** la forma masculină a adjectivului de relație sau chiar direct la un alt cuvânt, ex.: **شَخْصِيٌّ** „personal” > **شَخْصِيَّةٌ** „personalitate”; **وَأَقْعِيٌّ** „realist” > **وَأَقْعِيَّةٌ** „realism”; **إِسْتِرَاكِيٌّ** „socialist” > **إِسْتِرَاكِيَّةٌ** „socialism”, **أَعْلَبٌ** „majoritar” > **أَعْلَبِيَّةٌ** „majoritate”.

- de la unele nume colective, prin adăugarea sufixului **-a(t)** se obține numele de unitate, ex.: نَقَّاحٌ „mere”(col.) > نَقَّاحَةٌ „un măr”; نَحْلٌ „albine” > نَحْلَةٌ „o albină” etc.

În cazul numelor de materiale și substanțe, derivatul cu sufixul **-a(t)** desemnează o bucată sau o piesă din materialul sau substanța respectivă, ex.: حَدِيدٌ *ḥadīd* „fier” > حَدِيدَةٌ *ḥadīda* „o bucată de fier”; زُجَاجٌ *zuǧāǧ* „sticlă, geam” > زُجَاجَةٌ *zuǧāǧa* „o sticlă”; رَصَاصٌ *raṣāṣ* „plumb” > رَصَاصَةٌ *raṣāṣa* „plumb, glonț”.

- De la forma de infinitiv فَعَّلٌ se obține prin adăugarea sufixului **-a(t)** numele de o dată, ex.: ضَرَبَ *ḍaraba* > ضَرْبَةٌ *ḍarba(t)* „o lovitură”; جَلَسَ *ǧalasa* > جَلْسَةٌ *ǧalsa(t)* „o ședință”.

Iar de la formele derivate se obține numele de o dată prin adăugarea sufixului **-a(t)** la *maṣdar*-ul obișnuit: اِبْتَسَمَ *ibtasama* „a zâmbi” > اِبْتِسَامٌ *ibtisām* „zâmbet” > اِبْتِسَامَةٌ *ibtisāma(t)* „un zâmbet”; اِنْتَفَضَ *intaḥaḍa* „a se ridica, a se revolta” > اِنْتِفَاضٌ *intifāḍ* „ridicare” > اِنْتِفَاضَةٌ *intifāḍa(t)* „revoltă; *intifada*”.

În numele de acțiune al unor verbe care aparțin unor rădăcini cu consoane slabe sufixul **-a(t)** apare pentru a compensa absența celei de-a treia radicale în forma respectivă sau numai faptul că ea e o consoană slabă, ex.: وَعَدَ *wa‘ada* „a promite” > عِدَةٌ *‘ida(t)* „promisiune”; اَقَامَ *‘aqāma* „a ridica, a construi” > اِقَامَةٌ *‘iqāma(t)* „ridicare”; رَبَّى *rabbā* „a educa” > تَرْبِيَةٌ *tarbiya(t)* „educare; educație”.

b) Autorii arabi au grupat toate numele cu sufixul **-a(t)**, adică atât pe cele de genul feminin cât și pe cele de genul masculin prin expresia (المؤنث لفظياً) *al-mu‘annaṭ lafẓiyyan*) „femininul ca pronunție”.

c) La pauză sufixul **-a(t)** se pronunță **-a(-ah)**. În dialecte acest sufix s-a redus în general la **-a**.

1.1.2. Sufixul *-ā'(u)*, cunoscut în terminologia arabă sub numele de **أَلِف مَمْدُودَةٌ** *'alif mamdūda* se întâlnește la un număr restrâns de nume, ex.: **خِيَلَاءُ** *'huyalā'(u)* „aroganță”, **صَحْرَاءُ** *ṣaḥrā'(u)* „deșert, pustiu”, **بَيْدَاءُ** *baydā'(u)* „deșert, pustiu”, **كِبْرِيَاءُ** *kibriyā'(u)* „mândrie, aroganță”, **عَدْرَاءُ** *'adrā'(u)* „fecioară”.

Sufixul *-ā'(u)* este marca formei feminine a adjectivelor de tipul **أَفْعَلُ** *'af'al(u)* care desemnează culori și defecte fizice, ex.: **أَبْيَضُ** *'abyaḍ(u)* „alb” > **بَيْضَاءُ** *bayḍā'(u)* „albă”, **أَعْرَجُ** *'a'rağ(u)* „șchiop” > **عَرْجَاءُ** *'arğā'(u)* „șchioapă”.

De asemenea, acest sufix se mai întâlnește și la alte adjective, în afara categoriei menționate, ex.: **حَسَنَاءُ** *ḥasnā'(u)* „frumoasă”, **فَحْشَاءُ** *faḥšā'(u)* „care inspiră repulsie”.

1.1.3. Sufixul *-ā*, notat prin **أَلِف مَقْصُورَةٌ** *'alif maqṣūra*, se întâlnește la un număr limitat de nume abstracte și infinitive, nume concrete și adjective, ex.: **بُشْرَى** *bušrā* „veste îmbucurătoare”, **فَوْضَى** *fawḍā* „anarhie”, **شَكْوَى** *šakwā* „plângere”, **ذِكْرَى** *dikrā* „amintire”, **حَبْلَى** *ḥablā* „gravidă”(adj.).

Acest sufix se întâlnește, de asemenea, la forma de feminin a elativului **أَفْعَلُ** *'af'al(u)* cu valoare de superlativ relativ:

الأَكْبَرُ *al-'akbar(u)* „cel mai mare” > **الْكُبْرَى** *al-kubrā* „cea mai mare”

الأَعْظَمُ *al-'a'zam(u)* „cel mai măreț” > **العُظْمَى** *al-'uẓmā* „cea mai măreață”

În cazul rădăcinilor cu R3 consoană slabă, în forma de feminin a elativului aceasta reapare. Dacă această consoană slabă este *y*, atunci *-ā* lung se notează pe *'alif madda* în loc de *'alif maqṣūra*. Ex.:

أَدْنَى *'adnā* „mai apropiat” > **دُنْيَا** *dunyā* „cea mai apropiată; această lume (în opoziție cu „lumea de apoi)”

أَعْلَى 'a'lā „mai înalt” > عَلِيَا 'ulyā „cea mai înaltă, supremă”

أَقْصَى 'aqṣā „mai îndepărtat” > قُصْوَى quṣwā „cea mai îndepărtată”

Obsevație:

Se observă că 'alif maqṣūra, ca și 'alif madda, nu este marcă a femininului atunci când ea rezultă din R3 a rădăcinii de la care provine cuvântul respectiv: الْقَتَى „băiatul”, الشَّدَا „parfumul”, الْمَجْلِسُ الْأَعْلَى „consiliul suprem”.

Femininul دُنْيَا se întrebuițează frecvent cu valoare substantivală, însemnând „această viață/ lume”, ex.:

جَدَّهَا مِنْ دُنْيَا وَنَحْنُ مِنْ دُنْيَا أُخْرَى

„Bunicul ei este dintr-o lume, iar noi suntem dintr-o altă lume” (N.M.,

'Awlād, 497)

Prin analogie, numeralul ordinal أَوَّلُ „prim” și pronumele nehotărât أُخْرَى „alt” au forma femininului derivată după aceeași schemă: أَوْلَى „primă” și أُخْرَى „altă”.

Sufixul se regăsește și în forma de feminin a numeralului أَحَدٌ „unu”, devenită prin disimilare إِحْدَى „una”.

Adjectivele de tipul فَعْلَانُ fa'lān(u), fără tanwīn, au la forma feminină sufixul -ā (forma فَعْلَى), ex.:

كَسْلَانُ kaslān(u) „leneș” > كَسْلَى kaslā „leneșă”

عَطْشَانُ aṭṣān(u) „însetat” > عَطْشَى aṭṣā „însetată”

Observație:

Trebuie făcută deosebire între sufixele propriu-zise -ā'(u) și -ā, care nu au tanwīn, pe de o parte, și între terminațiile -ā'(un) și -ān (determinat -ā), pe de altă parte, rezultate din modificările antrenate de existența unei consoane slabe în

calitate de R3 în rădăcinile de la care provin cuvintele respective. De la rădăcina *'fy*, de exemplu, numele de acțiune al formei IV este *إِعْطَاءٌ* „acțiunea de a da”, iar participiul pasiv este *المُعْطَى* (determinat *المُعْطَى*) „dat”. Cuvintele de tipul acestora din urmă sunt de genul masculin.

O serie de cuvinte împrumutate în perioada modernă din limbile europene primesc la sfârșit *'alif madda* ca marcă a femininului: *أبِيرًا 'ubirā* „operă”, *أُرْكُسْتْرَا 'urkestrā* „orchestră”, *سِينِمَا sīnimā* „cinema”, *شَمْبَانِيَا šambanīā* „șampanie”.

1.1.4. Sufixul *-i* s-a conservat în limba arabă doar în forma *فَعَال fa'āl(i)*, iar în limba arabă contemporană s-au păstrat doar câteva cuvinte cu acest sufix.

Infinitivul *فَعَال fa'āli* are mai degrabă valoarea unui imperativ decât valoare nominală, ex.:

حَدَارِ ḥadāri „ferește-te!”

El se regăsește însă dublat de un alt sufix al femininului în forma *فَعَالِيَّة*, ex.: *كَرَاهِيَّة karāhiya(t)* „dezgust, ură”, *رَفَاهِيَّة rafāhiya(t)* „belșug, prosperitate”.

De asemenea, acest sufix se mai întâlnește în câteva nume proprii de femei și animale (*حَدَارِ ḥadāri*, *قَطَامِ qaṭāmi*, *خَطَافِ ḥaṭāfi*) și în toponime (*ظَفَارِ zafāri*, *صَلَاحِ ṣalāhi* „unul din numle orașului Makka”).

1.1.5. Sunt feminine după sens sau după întrebuințare, fără a avea o marcă specială, următoarele categorii de nume:

1.1.5.1. Numele proprii de femei arabe sau împrumutate, ex.: *هِنْدُ hind(u)* (Hind), *سُعَادُ su'ad(u)* (Su'ad), *زَيْنَبُ zaynab(u)* (Zainab), *مَارِيَامُ maryam(u)* (Mariam).

1.1.5.2. Numele comune care desemnează ființe umane sau neumane de sex feminin, ex.:

أُمُّ umm „mamă”

أَتَانُ atān „măgăriță”